

बौद्धिक संपदा अधिकाराबद्दल तरुणांमध्ये असलेल्या जागृतीचा अभ्यास

डॉ. पद्मिनी दुरूगकर घोसेकर

मराठी विभाग

धनवटे नॅशनल कॉलेज नागपूर

सारांश :

बौद्धिक संपदा (IP) ही एक अमूर्त मालमत्ता आहे जी मानवी बुद्धीद्वारे अस्तित्वात येते. हे मनाच्या निर्मितीचा किंवा मानवी बुद्धीच्या उत्पादनांचा संदर्भ देते जसे की शोध; रचना; साहित्यिक आणि कलात्मक कामे; व्यापारात वापरलेली चिन्हे, नावे आणि प्रतिमा. भारतातील लोकांना बौद्धिक संपदा अधिकारांच्या फायदांबद्दल योग्य माहिती नाही. हा पेपर बौद्धिक हक्क आणि नागरिकांमधील जागरूकता यावर लक्ष केंद्रित करतो.

मुख्य शब्द : बौद्धिक संपदा, मराठी साहित्य

प्रस्तावना :

मनुष्य हा बुद्धिमान असून विधात्याने त्याला बुद्धीची देणगी देऊन संपूर्ण प्राणीमात्रात सर्वश्रेष्ठ बनविले आहे. मनुष्य आपल्या बुद्धीच्या जोरावर नवनवीन संसाधनांचा विकास करत आहे तसेच मानव अनेक नवीन शोध लावून संपूर्ण मानवजातीच्या जीवनात आधुनिकता आणून त्यांचे जीवनमान अधिक सुकर आणि समृद्ध करीत आहे. अनेक व्यक्ती आपल्या बुद्धिमत्तेचा उपयोग करून नव-नवीन शोध लावत आहेत. त्यांच्या या उपलब्धीचा त्यांना अनेक दृष्टीने लाभ होत आहे. प्रत्येकच संशोधकाला त्यानी लावलेल्या शोधाचा मोबदला मिळणे अत्यंत गरजेचे आहे. परंतु कधी कधी काही लोक खऱ्या संशोधकाचे अथवा लेखकाचे मूळ संशोधन अथवा लेख आपल्या नावावर दाखवून त्याचे फायदे लाटत असतात. अशा वृत्तीच्या लोकांमुळे मूळ मालकाचे अनेक पद्धतीने नुकसान होत असते. या नुकसानीपासून मूळ मालकाचे संरक्षण करणे तसेच त्याच्या संशोधनाला कायद्याने संरक्षण देऊन त्याला त्याच्या संशोधनाचे उचित योगदान मिळणे अत्यंत आवश्यक आहे. आणि या बौद्धिक संपदेचे कायद्याने रक्षण व्हायला पाहिजे यासाठी बौद्धिक संपदा अधिकार कायदा अमलात आलेला असून त्याद्वारे मूळ मालकाचे सर्व अधिकार आणि फायदे अबाधित राहतात.

जागतिकीकरणाच्या पार्श्वभूमीवर, तंत्रज्ञान आणि व्यापारातील कठोर स्पर्धांना सामोरे जाण्यासाठी नवकल्पना आणि सर्जनशीलतेमध्ये पुढे राहणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. सॉफ्टवेअर अभियांत्रिकी, क्षेपणास्त्र तंत्रज्ञान, चंद्र किंवा बृहस्पति मोहीम आणि इतर तांत्रिक क्षेत्रातील बौद्धिक कौशल्यांसाठी भारताची ओळख आहे. तथापि, नोंदणीकृत पेटंट, औद्योगिक डिझाइन, ट्रेडमार्क इत्यादींच्या बाबतीत भारत आयपीआर मालमत्तेच्या निर्मितीमध्ये मागे आहे. यूएस चेंबर ऑफ कॉमर्सच्या अलीकडील अहवालात, जगभरातील आयपी निर्देशांकात भारत 30 देशांमध्ये 29 व्या स्थानावर आहे. धोरणकर्त्यांसाठी तसेच संपूर्ण देशासाठी ही अत्यंत चिंताजनक

स्थिती आहे. कोणत्याही समाजाचा विकास थेट आयपीआरवर अवलंबून असतो आणि त्याचे धोरणात्मक कार्य. आयपीआर जागरूकतेच्या अभावामुळे शोधांचा मृत्यू, उल्लंघनाचा उच्च धोका, आर्थिक नुकसान आणि देशातील बौद्धिक युगाचा नाश झाला. अशा प्रकारे, संशोधन आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात स्वदेशी शोध आणि विकासाला चालना देण्यासाठी आयपीआर माहितीच्या प्रसाराची नितांत गरज आहे. या पेपरच्या पूर्वगामी भागात भारताच्या संदर्भातील विविध बौद्धिक संपदा अधिकारांना त्यांच्या संबंधित नियम, नियम, त्यांची गरज आणि समाजातील भूमिका यावर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

संशोधनाचे उद्देश :

१. बौद्धिक संपदा अधिकार कायद्याची माहिती घेणे.
२. बौद्धिक संपदा अधिकार कायद्याच्या विविध घटकांचा अभ्यास करणे.
३. बौद्धिक संपदा अधिकार कायद्याबद्दल असलेल्या जागृतेचा अभ्यास करणे.

संशोधनाचे गृहीतके :

१. बौद्धिक संपदा अधिकारामुळे मूळ मालकाला फायदा होत आहे.
२. बौद्धिक संपदा अधिकार कायद्याबद्दल जागरूकता करणे आवश्यक आहे.

बौद्धिक संपदा हक्क आणि त्यांचे वर्गीकरण :

बौद्धिक संपदा हा शब्द सर्जनशीलता आणि आविष्कारासाठी वापरल्या जाणाऱ्या मानवी मेंदूशी संबंधित आहे. मनुष्यबळ, वेळ, ऊर्जा, कौशल्य, पैसा इत्यादींच्या इनपुटच्या दृष्टीने विविध प्रयत्नांची आवश्यकता असते काहीतरी नवीन शोधण्यासाठी किंवा तयार करण्यासाठी. अंतिम कल्पना ज्याद्वारे शोध किंवा निर्मिती झाली ती व्यक्तीची अमूर्त मालमत्ता आहे, ज्याने शोध किंवा निर्मितीसाठी कष्ट घेतले. म्हणून, कायदानुसार, निर्माते किंवा नवोदितांना त्यांच्या शोध किंवा निर्मितीवर आर्थिक लाभ मिळविण्यासाठी कायदेशीर अधिकार किंवा मत्केदारी अधिकार दिले जातात. बौद्धिक संपदा अधिकार (IPR) हे प्रादेशिक अधिकार आहेत ज्याद्वारे मालक भौतिक मालमत्तेप्रमाणेच त्याची बौद्धिक संपत्ती (IP) विकू, खरेदी करू किंवा परवाना देऊ शकतो.⁷ जरी एखाद्याला त्यांच्या फायद्यांचा दावा करण्यासाठी काही सादर करण्यायोग्य किंवा मूर्त स्वरूपात कायदेशीर प्राधिकरणाकडे IPR नोंदणी करावी लागते. प्रत्येक प्रकारचा आयपीआर त्याच्या शोधक आणि किंवा निर्मात्याला आर्थिक लाभ टिकवून ठेवण्यासाठी आणि काढण्यासाठी विशेष अधिकार देतो ज्यामुळे कौशल्य आणि सामाजिक विकासाला आणखी प्रेरणा मिळते.

मानवी मनाच्या शोध आणि निर्मिती आणि त्यांच्या अनुप्रयोगांच्या आधारावर बौद्धिक संपदा अधिकारांचे वर्गीकरण खालीलप्रमाणे केले जाते: i) पेटंट, ii) ट्रेडमार्क, iii) औद्योगिक डिझाइन, iv) सेमीकंडक्टर इंटीग्रेटेड सर्किटचे लेआउट डिझाइन, v) स्रोताचे भौगोलिक संकेत, vi) कॉपीराइट आणि संबंधित अधिकार (साहित्यिक कार्य, संगीत, कला, चित्रकला, चित्रकला, कलाकृती) संगणक कार्यक्रम आणि परफॉर्मिंग आर्ट्स आणि ब्रॉडकास्टिंग कार्य).

पेटंट :

पेटंट हा एक बौद्धिक संपदा अधिकार आहे जो शोधकर्त्याला संबंधित सरकारी कार्यालयाने त्याच्या नवीन तांत्रिक आविष्कारासाठी दिलेला असतो. १६ आविष्कार या शब्दाचा अर्थ उत्पादनाच्या किंवा प्रक्रियेच्या विकासाच्या दृष्टीने कोणत्याही समस्येचे निराकरण होते. आयपीआरच्या विविध प्रकारांमध्ये, पेटंट हे सर्वात मौल्यवान आणि योग्य मानले जाते.

कोणत्याही शोधाच्या पेटंटसाठी खालील निकष पूर्ण करणे आवश्यक आहे:

- 1. उपयुक्तता:** आविष्कारात औद्योगिक उपयुक्तता असणे आवश्यक आहे किंवा व्यावहारिक हेतूसाठी लागू केले पाहिजे.
- 2. नॉव्हेल्टी:** शोध हे नवीन तंत्रज्ञान असावे जे पेटंट दाखल करण्याच्या तारखेपूर्वी देशाच्या किंवा जगात इतरत्र प्रकाशित किंवा उपलब्ध झालेले नसेल.
- 3. गैर-स्पष्टता:** कोणत्याही सामान्य कुशल व्यक्तीद्वारे केलेला शोध स्पष्ट आहे आणि तो पेटंट होऊ शकत नाही. त्यामुळे पेटंटसाठी आविष्कार स्पष्ट नसावा.

औद्योगिक डिझाइन :

मोठ्या प्रमाणात उत्पादित उत्पादने किंवा वस्तूंचे सजावटीचे किंवा सौंदर्याचा देखावा मिळविण्याची सर्जनशील क्रियाकलाप औद्योगिक डिझाइन अंतर्गत समाविष्ट आहे. डिझाइन एकतर द्विमितीय किंवा त्रिमितीय फॉर्मद्वारे व्यक्त केले जाऊ शकते. युनायटेड किंगडमचा डिझाइन कायदा 1949 हा आकार, कॉन्फिगरेशन, नमुना किंवा अलंकार या वैशिष्ट्यांचा संदर्भ देतो. ढोबळपणे, घड्याळे, वाहने, मोबाईल, लॅपटॉप, विविध गृहोपयोगी वस्तू, इमारती, कापड डिझाइन किंवा हस्तकला उत्पादने यांसारख्या औद्योगिक उत्पादनांच्या आकार, पृष्ठभाग, नमुना, रेषा, रंग इ. देखावा संबंधित वैशिष्ट्ये औद्योगिक डिझाइन अंतर्गत समाविष्ट आहेत. तांत्रिक गुणवत्ता आणि इतर पैलूव्यतिरिक्त सौंदर्य मूल्य किंवा उत्पादन कसे आकर्षित करते ही मुख्य चिंता आहे.

बहुतेक राष्ट्रीय कायदांतर्गत संरक्षित करण्यासाठी, औद्योगिक डिझाइन नवीन किंवा मूळ आणि गैर-कार्यक्षम असणे आवश्यक आहे. म्हणून औद्योगिक डिझाइन केवळ सौंदर्यात्मक वैशिष्ट्यांशी संबंधित आहे आणि कोणत्याही तांत्रिक वैशिष्ट्ये किंवा उत्पादनाच्या पैलू ज्यावर ते लागू केले जातात ते डिझाइन नोंदणीद्वारे संरक्षित नाहीत. कादंबरीची तांत्रिक वैशिष्ट्ये पेटंट मिळवून संरक्षित केली जाऊ शकतात. 8 याशिवाय, कार्टून, लेबल, पत्रक, नकाशा, ड्रेसमेकिंग पॅटर्न इत्यादी साहित्यिक किंवा कलात्मक स्वरूपाचे डिझाइन औद्योगिक डिझाइनऐवजी कॉपीराइट अंतर्गत संरक्षित आहे. औद्योगिक डिझाइन अधिकारांची मुदत 10 ते 25 वर्षांपर्यंत देशानुसार बदलते. भारतात डिझाइन कायदानुसार, 2000 औद्योगिक डिझाइनच्या संरक्षणाचा कालावधी 10 वर्षांसाठी आहे. हा कालावधी आणखी 5 वर्षांपर्यंत वाढवता येईल.

ट्रेडमार्क :

प्राचीन जगात ट्रेडमार्क आधीपासूनच अस्तित्वात होते. भारतीय कारागीर सुमारे 3000 वर्षांपूर्वी त्यांच्या दागिन्यांवर किंवा कलात्मक निर्मितीवर त्यांची सही कोरत असत. औद्योगीकरणामुळे ट्रेडमार्क हा आंतरराष्ट्रीय व्यापाराच्या आधुनिक जगाचा प्रमुख घटक बनला आहे. ट्रेडमार्क हे एक विशिष्ट चिन्ह किंवा लोगो आहे जे विशिष्ट व्यक्ती किंवा उद्योग किंवा एंटरप्राइझद्वारे उत्पादित किंवा प्रदान केलेल्या विशिष्ट वस्तूबद्दल सूचित करते. ट्रेडमार्क प्रमाणेच, सेवा चिन्ह एंटरप्राइझना त्यांच्या प्रतिस्पर्ध्यांसह सेवा प्रदान करणाऱ्या सेवांमध्ये फरक करतात. एखाद्या कंपनीकडे त्यांच्या विविध उत्पादनांसाठी विविध प्रकारचे ट्रेडमार्क असू शकतात परंतु इतर कंपनी किंवा एंटरप्राइझ व्यापार नावापासून स्वतःला वेगळे करण्यासाठी वापरले जात आहे. 8 ट्रेड मार्क किंवा ट्रेड नाव कंपन्यांना ग्राहकांमध्ये त्यांची ओळख, प्रतिष्ठा आणि विश्वास निर्माण करण्यास मदत करते. बहुतेक प्रकरणांमध्ये, ग्राहक ट्रेडमार्कवर अवलंबून असतात जेथे उत्पादन किंवा सेवेची गुणवत्ता निश्चित करण्यासाठी त्वरित तपासणी करणे कठीण असते. ग्राहकांचा एक विशिष्ट वर्ग ब्रँडबद्दल खूप चिंतित आहे आणि ब्रँडच्या प्रतिष्ठेसाठी मोठ्या प्रमाणात पैसे देतात, अगदी अशाच प्रकारच्या गुणवत्तेसाठी ते गर्दीपासून वेगळे दिसण्यासाठी.

भौगोलिक संकेत :

व्यापाराच्या उद्देशाने वस्तू ओळखण्यासाठी भौगोलिक किंवा स्थानिक उत्पत्तीचे अनुप्रयोग ही नवीन घटना नाही. काही कृषी उत्पादनांमध्ये भौगोलिक हवामान किंवा मातीचा प्रभाव असलेले विशिष्ट गुण असतात. “WIPO द्वारे भौगोलिक संकेत (GI) हा शब्द निवडला गेला आहे ज्यामध्ये अशा नावांच्या आणि चिन्हांच्या संरक्षणाच्या सर्व विद्यमान माध्यमांचा समावेश आहे, ते एखाद्या उत्पादनाचे गुण त्याच्या भौगोलिक उत्पत्तीमुळे (जसे की उत्पत्तीचे नाव) सूचित करतात की नाही किंवा ते केवळ उत्पादनाच्या उत्पत्तीचे ठिकाण दर्शवितात (जसे की अरबी घोडे, हापुस आंबा, नागपुरी संत्रा, बासमती इत्यादी नावांची काही सुप्रसिद्ध उदाहरणे आहेत जी त्यांच्या विशिष्ट गुणवत्तेसाठी आणि जीआय म्हणून नोंदणीकृत आहेत, त्याचप्रमाणे हस्तशिल्प, कापड इत्यादी क्षेत्रात, उत्पादनांचे विशिष्ट गुण मानवी घटकांशी संबंधित आहेत आणि उत्पादनांची प्रतिष्ठा एखाद्या विशिष्ट क्षेत्राशी संबंधित आहे किंवा त्यांच्या कौशल्याची देखभाल केली जाते. हवामान

हे कौशल्य पारंपारिकपणे एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे अत्यंत सावधगिरीने आणि विशिष्ट जमाती किंवा प्रदेशाद्वारे तडजोड करून दिले जाते. ढाका मलमल, व्हेनेशियन काच, चायना सिल्क, म्हैसूर सिल्क, चंदेरी साडी, कांचीपुरम सिल्क साडी, कुल्लू शाल, सोलापूर चादर, सोलापूर टेरी टॉवेल, काश्मिरी हस्तकला, इत्यादी अत्याधुनिक कारागिरीसाठी भौगोलिक संकेतांची सुप्रसिद्ध उदाहरणे आहेत. भारतात, अशा उत्पादनांची नोंदणी वस्तूचे भौगोलिक संकेत (नोंदणी आणि संरक्षण) अधिनियम 1999 आणि वस्तूचे भौगोलिक संकेत (नोंदणी आणि संरक्षण) नियम 2001 अंतर्गत केली जाऊ शकते.

कॉपीराइट :

भारतात निर्मात्याच्या मृत्यूनंतर साहित्यिक, नाट्य, संगीत आणि कलात्मक कामांसाठी 60 वर्षे कॉपीराइट अस्तित्वात आहेत. छायाचित्र, चित्रपट, ध्वनी रेकॉर्डिंगच्या बाबतीत कॉपीराइट टर्म पुढील वर्षाच्या

कॅलेंडर वर्षाच्या सुरुवातीपासून 60 वर्षे आहे ज्यामध्ये ते प्रकाशित किंवा प्रकाशित केले जाईल. याशिवाय लेखकाला त्याच्या निर्मितीचे नैतिक अधिकारही मिळतात.

साहित्यिक चोरी :

जेव्हा दुसऱ्याच्या लेखनाचे काम परवानगीशिवाय घेतले जाते आणि स्वतःचे काम म्हणून दावा केला जातो तेव्हा त्याला साहित्यिक चोरी म्हणतात. जरी, सामान्य ज्ञान म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या तथ्ये कॉपीराइट कायदांतर्गत समाविष्ट नाहीत आणि म्हणून कोणीही वापरू शकतात. कॉपीराईटनुसार, मजकुराचा पॅराफ्रेस करून किंवा मूळ लेखकाच्या श्रेयमध्ये योग्य संदर्भ किंवा उद्धरण देऊन अवतरण चिन्ह वापरून इतर काही कार्याचा वाजवी न्याय्य वापर करण्यास परवानगी आहे.

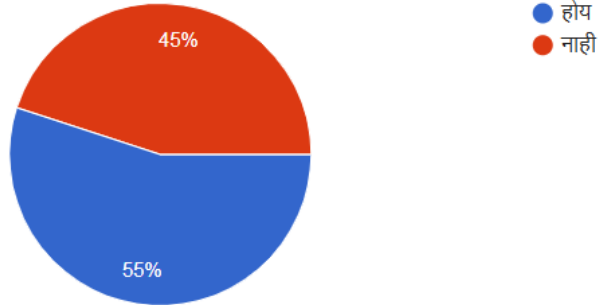
भारतामध्ये मधील IPR फाइलिंग क्रियाकलापातील जगभरातील सहभाग ट्रेडमार्कसाठी 3.14, पेटंटसाठी 1.60%, ट्रेडमार्कसाठी 0.82% आहे. हे आकडे अत्यंत नगण्य आहेत आणि ज्यात सुधारणा करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून लाभार्थीचे हित जपले जावे.

संकलित माहितीचे विश्लेषण :

आलेख क्र. १

तुम्ही आयपीआर बदल ऐकले आहे का?

100 responses

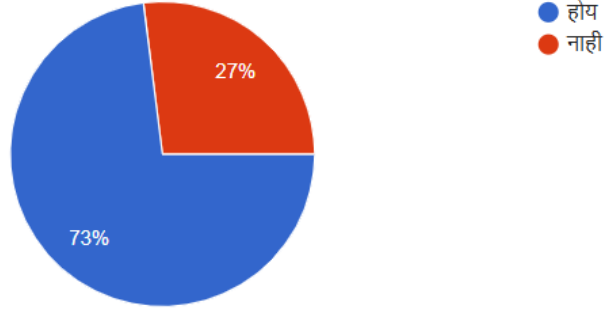
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ५५% तरुणांना IPR बदल माहिती आहे. तर ४५% तरुणांना IPR बदल माहिती नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना IPR बदल ची माहिती आहे.

आलेख क्र. २ :

तुम्हाला कॉपीराइट बदल माहिती आहे का?

100 responses

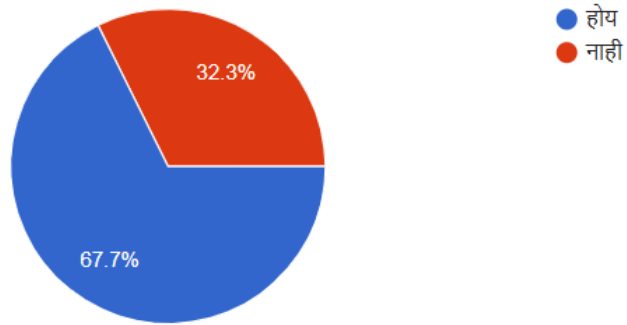
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ७३% तरुणांना कॉपीराइट बदल माहिती आहे. तर २७% तरुणांना कॉपीराइट बदल माहिती नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना कॉपीराइट बदल ची माहिती आहे.

आलेख क्र. ३ :

तुम्हाला भौगोलिक संकेतांबद्दल (Geographical Indications) माहिती आहे का?

99 responses

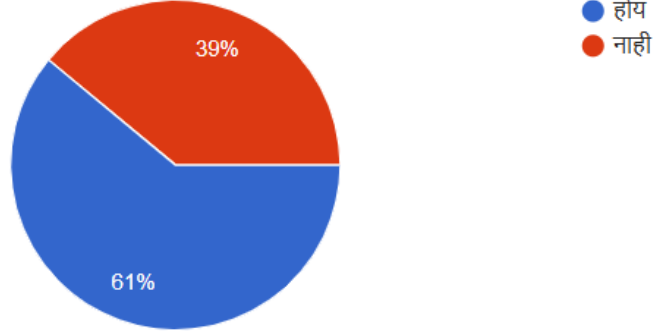
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ६७.७% तरुणांना भौगोलिक संकेत बदल माहिती आहे. तर ३२% तरुणांना भौगोलिक संकेतबद्दल माहिती नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना भौगोलिक संकेतबद्दल ची माहिती आहे.

आलेख क्र. ४ :

तुम्हाला पेटंट बदल माहिती आहे का?

100 responses

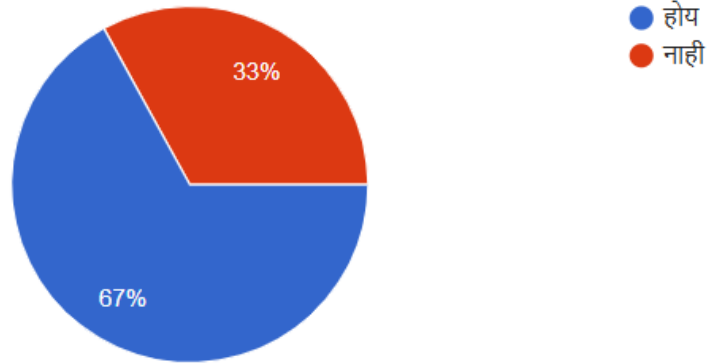
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ६१% तरुणांना पेटंट बदल माहिती आहे. तर ३९% तरुणांना पेटंटबदल माहिती नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना पेटंटबदल ची माहिती आहे.

आलेख क्र. ५

तुम्हाला औद्योगिक डिझाइनबदल (Industrial Design) माहिती आहे का?

100 responses

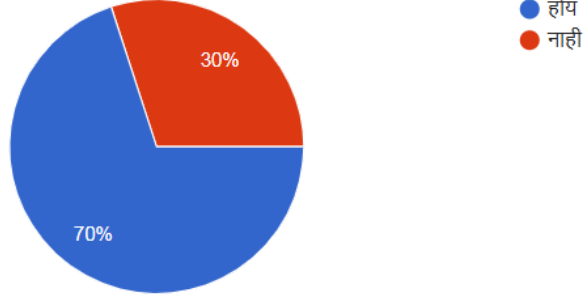
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ६७% तरुणांना औद्योगिक डिझाईन बदल माहिती आहे. तर ३३% तरुणांना औद्योगिक डिझाईनबदल माहिती नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना औद्योगिक डिझाईन बदल ची माहिती आहे.

आलेख क्र. ६

तुम्हाला माहिती आहे का की तुम्ही तुमच्या साहित्यकृतीचे रक्षण करू शकता?

100 responses

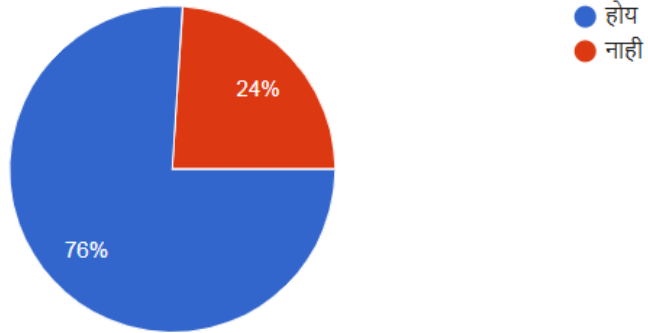
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ७०% तरुणांना साहित्यकृतीच्या रक्षणाबद्दल माहिती आहे. तर ३०% तरुणांना साहित्यकृतीच्या रक्षणाबद्दल माहिती नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना साहित्यकृतीच्या रक्षणाबद्दल ची माहिती आहे.

आलेख क्र. ७ :

मराठी साहित्याचे संरक्षण करण्याची गरज आहे असे तुम्हाला वाटते का?

100 responses

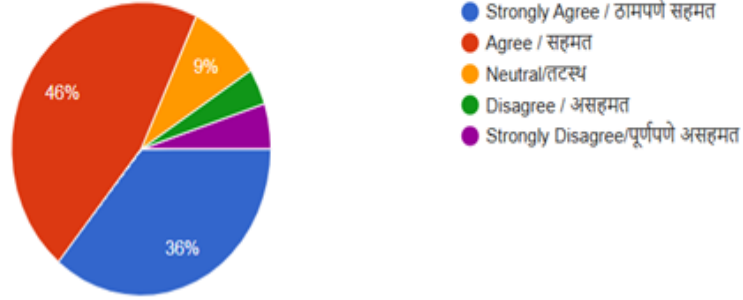
वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ७६% तरुणांना असे वाटते कि मराठी साहित्याचे संरक्षण करण्याची गरज आहे तर २४% तरुणांना असे वाटत नाही.

यावरून असे निदर्शनास येते कि अनेक तरुणांना मराठी साहित्याचे संरक्षण करण्याची गरज आहे असे वाटते .

आलेख क्र. ८

प्रत्येक साहित्यिकांनी त्यांचे लिखाण copyright अंतर्गत सुरक्षित करायला पाहिजे असे तुम्हाला वाटते काय?

100 responses

वरील आलेखावरून असे दिसून येते कि ४६% तरुणांना ठामपणे सहमत आहेत कि 'साहित्यिकांनी आपले लिखाण कॉपीराईट अंतर्गत सुरक्षित करायला पाहिजे' तर ३६% तरुण या विधानाशी सहमत आहेत, ९% तरुण विधानाशी तटस्थ आहेत, ४% तरुण असहमत आहेत तर ५% तरुण विधानाशी पूर्णपणे असहमत आहेत.

यावरून असे निदर्शनास येते कि 'साहित्यिकांनी आपले लिखाण कॉपीराईट अंतर्गत सुरक्षित करायला पाहिजे' असे अनेक तरुणांना वाटते .

निष्कर्ष :

ज्ञानावर आधारित अर्थव्यवस्थेत, प्रगतीशील सामाजिक विकासासाठी बौद्धिक संपदा हक्क अत्यंत आवश्यक आहेत. स्थानिक तसेच जागतिक स्पर्धात्मक व्यापाराचा भाग बनण्यासाठी आयपीआर ही मूलभूत गरज आहे कारण आयपीआर ज्ञानाचा प्रसार आणि अंमलबजावणी केल्याशिवाय नाविन्यपूर्ण वातावरण निर्माण करणे खरोखरच अशक्य आहे. मूलभूत शैक्षणिक प्रणालीमध्ये आयपीआरचा समावेश करणे आणि नवोन्मेषक आणि निर्मात्यांना प्रोत्साहन देऊन आयपीआर नोंदणीला प्रोत्साहन देणे धोरण निर्मात्यांना आवश्यक आहे. उपलब्ध कच्चा माल, स्वस्त मजूर, नाविन्यपूर्ण आणि सर्जनशील समर्पित मनुष्यबळ या बाबतीत भारताकडे सर्व संसाधने आहेत. भारत आणि इतर विकसनशील देश बौद्धिक संपदा अधिकारांच्या अन्वेषणाद्वारे जागतिक व्यापारात निश्चितपणे त्यांच्या प्रमाणबद्ध वाटा वापरतील यात शंका नाही.भारतामध्ये अजूनही बौद्धिक संपदा हक्क याबद्दलचा पाहिजे तितका प्रसार आणि प्रचार झालेला दिसून येत नाही. तसेच मराठी साहित्याचे सुद्धा कॉपीराईट फारच अत्यल्प प्रमाणात आहे असे दिसून येते. मराठी साहित्यिकांनी तसेच मराठी संशोधकांनी कॉपीराईट चा पुरेपूर फायदा घेऊन आपली बौद्धिक संपदा अधिकृत करणे हि काळाची गरज आहे. बौद्धिक संपदा अधिकृत केल्यामुळे त्यांना त्यांच्या निर्मितीचे पूर्ण श्रेय मिळू शकेल.

संदर्भ सूची :

- घुगे मोहन, (२०२४), बौद्धिक संपदा अधिकार आणि त्याचे प्रकार यांचा संकल्पनात्मक अभ्यास,

Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR), 2349-5162

- गोविलकर डॉ.वि.म., 'बौद्धिक संपदा अधिकार, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे
- नाईकवडे फारूक., 'बौद्धिक संपदा आणि भारत', दैनिक लोकसत्ता, ०७ डिसेंबर २०१८
- नेमाडे डॉ.जयश्री, जाधव डॉ.सतीश, चव्हाण डॉ.हिरालाल., 'बौद्धिक संपदा हक्क स्वरूप आणि समस्या', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगाव.
- समद्वार एस जी आणि चौधरी बी डी, तांत्रिक संस्थेसाठी बौद्धिक संपदा धोरणातील व्यावहारिक अंतर्दृष्टी, जर्नल ऑफ इंटेलिक्चुअल प्रॉपर्टी राइट्स, 13 (2008) 590-600.
- सिन्हा बी, जोशी एच आणि घोष पी के, तांत्रिक शैक्षणिक संस्थांमध्ये ज्ञान भांडवल निर्मिती आणि व्यवस्थापनातील आव्हाने, जर्नल ऑफ इंटेलिक्चुअल प्रॉपर्टी राइट्स, 14 (2009) 340-345.

